

Τί είναι τελικά ο ήχος νάος;

Πολλές οι συζητήσεις περί του θέματος αυτού. Καμμία η σχέση του με το μακάμ σαμπάχ, κατά νεώτερες θεωρήσεις. Οι διάφορες πραγματείες τον θέλουν απλά ως δίφωνο του έξω πρώτου. Η ένδειξη "νάος" όμως συναντάται σπάνια, και όταν συναντάται βρίσκεται σε μέλη που καμμία διαφορά δεν έχουν με άλλα μέλη που χαρακτηρίζονται απλά ως α' ήχος. Η λύση μάλλον δίδεται σε κάποια από τις παλαιές θεωρητικές πραγματείες που εντόπισα σε αγιορειτικό κώδικα (δεν μπορώ να δώσω περισσότερες λεπτομέρειες, αν και γνωρίζω ότι μπορεί έτσι να γίνομαι αναξιόπιστος), που έχω την εντύπωση ότι κάπου/κάποτε έχει εκδοθεί, αν και εγώ προσωπικά δεν κατέχω αντίτυπο.

Αυτό που διαφαίνεται είναι ότι τελικά το θέμα αφορά στην γέννηση του ήχου. Ο νάος είναι ο γ' ήχος που δεν λειτουργεί ως κύριος, δηλαδή ως δ'φωνος του πλάγιου του (του βαρέος, δηλαδή), αλλά περισσότερο ως δίφωνος του α' ή του πλ α'. Αν το δούμε αντίστροφα, συσχετίζοντας τα παραπάνω με τον α' ήχο, νάος είναι ο α' ήχος που δείχνει προτίμηση στην διφωνία, λειτουργεί δηλαδή ως ήχος μέσος του γ'. Το μέλος, όμως, δεν αποδίδεται στον γ' αλλά στον πρώτο και με τον χαρακτηρισμό "νάος" φανερώνεται η γέννηση του ήχου αυτού. Για τον λόγο αυτό η πραγματεία τον ονομάζει και "τριτόπρωτο".

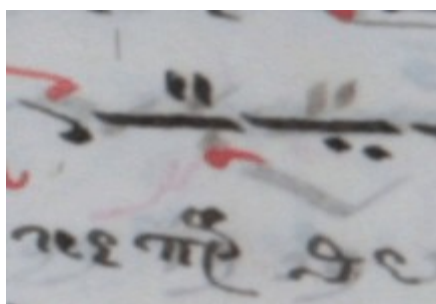
Για να δούμε το θέμα και αφαιρετικά, ο γ' του παλαιού στιχηραρίου αναπαύεται πολλές φορές στο πλάγιό του, τον βαρύ. Δείχνει δηλαδή την κυριότητά του επί του βαρέος λειτουργώντας ως τετράφωνος αυτού. Ε, αυτός ο τρίτος δεν είναι νάος κατά τα παραπάνω (παραγόμενος ήχος, δηλαδή), αλλά κύριος γ'. Η πραγματεία ονομάζει τον νάο και "νανά" εξηγώντας ότι ο "νανάς" (sic) είναι ο τρίφωνος του πλ δ'. Πράγματι, το νανά θεωρείται παλαιόθεν επήχημα του πλ δ' ήχου (τρίφωνος του πλ δ'), δηλαδή ήχος που παράγεται από τον πλ δ' με επήχημα στην τριφωνία. Σε όλες τις προθεωρίες εξάλλου, το νανά μπαίνει στα απηχήματα του πλ δ', με τρίφωνη ανάβαση που ακολουθεί το νεάγιε. Ταυτίστηκε όμως θεωρητικά και με τον γ' ήχο διότι το όνομά του χρησιμοποιήθηκε ως παραλλαγή του γ' στον Τροχό. Δεν είναι όμως κύριος ήχος απ' εαυτού του το νανά, αλλά ήχος παραγόμενος (μέσος δ' ονομάζεται από τον Αγιοπολίτη, όπου και κατατάσσεται στις φθορές μαζί με το νενανώ).

Όλα αυτά συμπληρώνουν λίγο την εικόνα του νάου που είχαμε μέχρι σήμερα. Είναι ήχος δίφωνος, ή καλύτερα ήχος μέσος του γ' που δεν αποδίδεται στον γ' αλλά στον αυτού μέσον, τον πλ α', ή και α'. Στον κώδικα δίνονται και παραδείγματα που ενισχύουν την παραπάνω εικόνα. Λεεί π.χ. ότι ο βαρύς της Παπαδικής πολλάκις γράφεται πρωτόβαρυς (κατά το "τριτόπρωτος") ως μη παραγόμενος από πλάγιασμα του γ', αλλά "έσται η κίνησις του βαρέως (sic) από τον ήχον πρώτον".

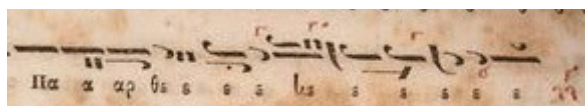
Γιατί όμως ελάχιστα μαθήματα επιγράφονται ως "νάος", αφού δεν υπάρχει σαφής διαφορά με τα άλλα του α'; Εδώ ίσως ισχύει αυτό που αναφέρεται σε άλλο θεωρητικό παλαιό: *ανάγκη εστίν αμοίβεσθαι το μέλος εις τον ήχον εις όν εχρόνισε το μέλος*. Ίσως να επιλέγει ο μελοποιός να το εντάξει εκεί διότι έτσι μας πληροφορεί για το ποιά θεωρεί ότι είναι η επικρατούσα ιδέα του μέλους, ή για το πώς γεννήθηκε η πορεία του. Γιατί π.χ. ο καλλοφωνικός ειρμός "εν Σιναίω τω όρει" να μελοποιείται με την ιδέα του α' (με παρόμοια συμπεριφορά μάλιστα με αρκετούς ειρμούς του α' ήχου) και να εντάσσεται στον γ' ήχο; Διότι, η παράδοση τον διέσωσε με δύο εκδοχές στο Ειρμολόγιο Μπαλασίου, μία κατά τα πρότυπα του γ' ειρμολογικού και μία σε μέσο του γ' με την

ιδέα του α' δ'φώνου, και οι διάφοροι "καλλωπιστές" επέλεξαν να καλλωπίσουν την δεύτερη εκδοχή, εντάσσοντας το μέλος σαφώς στον γ' ήχο αφήνοντάς μας να απορούμε για την καταγωγή του.

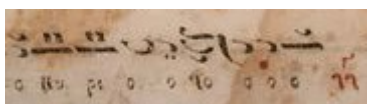
Εδώ υπάρχει και άλλο ένα θέμα. Όταν ο νάος καταλήγει δύο έξω (στο γ' ήχο) μήπως διαφοροποιείται από τον καθ' αυτό γ' όταν αυτός καταλήγει στην βάση του; Μια κλασσική κατάληξη του γ' ήχου της Παπαδικής είτε προκύπτει από διφωνία του α' (αν το μέλος είναι του α' ήχου), είτε από επιστροφή στην βάση του μέλους (αν το μέλος είναι του γ' ήχου) είναι η κατάληξη με διπλή. Ως προς την παλαιά γραφή, η κατάληξη είναι ίδια: ολίγον με διπλή. Ως προς την αργή εξήγησή της όμως, υπάρχει ορισμένες φορές διαφοροποίηση. Το παραγόμενο μέλος είναι πολύ γνωστό και παρόμοιο και στις δύο περιπτώσεις, αλλά και με ανιχνεύσιμες διαφορές που μας προβληματίζουν. Ας πάρουμε για παράδειγμα δύο θέσεις διπλής από το δηχο θεοτοκίο "Θεοτόκε Παρθέne" του Μπερεκέτη. Την μία από τον α' ήχο στην θέση "Παρ-θέ-νε" και την άλλη από τον γ' ήχο στην θέση "Κυ-ρι-ος":

εξήγηση Γρηγορίου Πρωτ. από Κοκκινογοργούσα:

εξήγηση Γρηγορίου Πρωτ. από Κοκκινογοργούσα:

Όπως παρατηρούμε, η χρονική αξία αλλά και η βασική πορεία είναι ίδια και στις δύο περιπτώσεις. Υπάρχει όμως διαφοροποίηση στο πώς το μέλος προσεγγίζει την βάση του γ' ήχου. Στην μέν πρώτη περίπτωση, το πάρσιμο του Δι είναι από κάτω, ενώ και η πεταστή πρό της βαρείας αναλύεται από

κάτω. Στην δεύτερη περίπτωση, το μέλος έχει σαφώς μιά τάση να ακουμπήσει ψηλότερους φθόγγους, όπως το Κε, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που αντίστοιχες θέσεις αναλύονται με ανάβαση μέχρι τον Ζω ύφεση. Η αίσθηση που δίνεται, λοιπόν, είναι ότι όταν η συγκεκριμένη θέση του γ' συναντάται σε μέλη α' ήχου, η εκτέλεσή της έχει μιά τάση να τραβιέται προς τα κάτω, ενώ όταν ο γ' είναι ο ήχος του μέλους, δίνεται μια αίσθηση οξύτητος με πάρσιμο από πάνω. Υπάρχουν περιπτώσεις, όμως, που η δεύτερη εξήγηση συναντάται σε μέλη του α' (π.χ. βλ. Κεκραγάρια Ιακώβου), αν και το αντίθετο δεν συμβαίνει ποτέ, το να συναντήσουμε την πρώτη εξήγηση σε μέλη του γ' δηλαδή. Έχει κι αυτό την σημασία του νομίζω.

Μήπως σε τέτοιες μικρολεπτομέρειες κρύβεται ο ήχος νάος; Μήπως, λοιπόν, για άλλη μια φορά επαληθεύεται ο Γαβριήλ Ιερομόναχος, που λέει ότι κάθε μέσος ήχος ποιεί ίδιον μέλος "της ιδέας αυτού δηλωτικόν"; Μήπως, τελικά, έχουμε νάο ήχο απλά κάθε φορά που ένας α' ήχος διφωνεί;

Ελπίζω να συνέβαλα κάπως στην προβληματική του θέματος αυτού.